

Gabriel ANDREESCU

Câteva observații pe marginea cauzei Sindicatul „Păstorul cel Bun” c. România

I. Cauza

În luna aprilie 2008, 35 de angajați ai Mitropoliei Olteniei, preoți și mireni, au inițiat procedurile de înființare a sindicatului „Păstorul cel Bun”. Judecătoria a confirmat legalitatea cererii de acordare a personalității juridice și înscrierea în registrul sindicatelor în ciuda opoziției ierarhiei bisericești. Mitropolia Olteniei s-a adresat Tribunalului Dolj. La 11 iulie 2008, acesta a respins cererea de constituire a sindicatului motivând prin necesitatea de a se respecta principiul autonomiei comunităților religioase, ascultarea pe care o impune dogma față de superiori și necesitatea protejării tradiției creștin-ortodoxe și a dogmelor fondatoare. Sindicatul „Păstorul cel Bun” s-a adresat CEDO, reclamând încălcarea articolului 11 al Convenției europene a drepturilor omului (libertatea de asociere incluzând dreptul de organizare sindicală). Cităm hotărârea Secției a III-a a Curții Europene a Drepturilor Omului din data de 31 ianuarie 2012: „...în absența unei «nevoi imperioase» și în lipsa motivelor suficiente, Curtea consideră că o măsură atât de radicală precum respingerea cererii de înregistrare a sindicatului petent este disproporționată scopului intenționat și nenesară într-o societate democratică. Ca urmare, a avut loc o încălcare a articolului 11 al Convenției”.

Au existat două opinii disidente la decizia majorității, ale judecătoarelor Ineta Ziemele și Nona Tsotsoria¹. Statul român a făcut recurs. În momentul publicării acestui studiu, Marea Cameră a CEDO nu a luat încă o hotărâre.

II. Argumente

Secția a III-a a CEDO a avut de evaluat argumentele sindicatului, ale guvernului român și persoanelor juridice care și-au exprimat interesul în cauză: Mitropolia Olteniei și organizația European Centre for Law and Justice, cu statut de *amicus curiae*.

Sindicatul și-a apărat cauza prin referiri la acordul cu legislația română în domeniul libertății sindicale, neinclusiunea cultelor în lista categoriilor profesionale care nu permit constituirea de sindicate, conformitatea cu canoanele și cu statutul BOR. Refuzul înregistrării sindicatului a reprezentat un act de discriminare în raport cu alte categorii de angajați.

Guvernul a susținut că intervenția statului în raporturile dintre preoți și biserici ar aduce atingere autonomiei comunităților religioase. Statul este de asemenea obligat să nu intervină în viața internă a bisericii, a argumentat, invocând în sprijinul opiniei sale hotărârile CEDO în cauzele *Dudova și Duda c. Republica Cehă* și *Ahtinen c. Finlanda*. Chiar dacă refuzul înregistrării sindicatului reprezintă o ingerință în dreptul garantat de art. 11 al Convenției

¹ Cei șapte judecători ai cauzei au fost: Josep Casadevall (președinte), Egbert Myjer, Ján Šikuta, Ineta Ziemele, Nona Tsotsoria, Mihai Poalelungi, Kristina Pardalos.

europene, aceasta este justificată „de necesitatea de a proteja Biserica Ortodoxă Română” (§45).

Mitropolia Olteniei a reiterat principiul că libertatea de asociere nu este absolută, limitarea exercițiului acesteia putând fi condiționată de necesitatea de a proteja libertatea religioasă și principiul autonomiei cultelor.

Din perspectiva organizației European Centre for Law and Justice, obiectivul sindicatului, vast, excede pe cel conferit în mod obișnuit sindicatelor de vreme ce vizează interesele economice și culturale nu doar ale preoților, ci și ale mirenilor. Inițiativa pare a fi rezultatul unui conflict intern din biserică, și deci statul ar trebui să se abțină să intervină în chestiunile proprii bisericii. În mod ciudat, organizația a insistat asupra intenției inițiatorilor de a fi creat o asociație care să exprime voința lor de constituire a unei grupări disidente în cadrul BOR². Un alt punct argumentat pe larg de către organizație a fost importanța supunerii membrilor la ierarhie într-o organizație religioasă³.

Curtea europeană a luat în considerare existența unor precedente, sindicatele Solidaritatea și Sfântul Mare Mucenic Gheorghe, ca și declararea expresă în statutul sindicatului „Păstorul cel Bun” a respectării regulilor de credință și comportament ale BOR. În măsura în care revendicările sindicatului se referă exclusiv la materia drepturilor și intereselor economice, sociale și culturale ale salariaților, acesta nu ar avea cum să afecteze problematica de credință. Argumentele s-au concentrat pe analiza restricțiilor impuse exercițiului libertății de sindicalizare, care cer o interpretare strictă. Limitările nu pot avea decât un caracter imperativ. În raport cu cerințele art. 11 §2, statele au o marjă de apreciere redusă, controlul european vizând și legislația în materie, și aplicarea ei.

O observație a Curții pe care dorim să o subliniem este că tribunalul care a refuzat înscrierea sindicatului a folosit argumente exclusiv religioase – statutul BOR, obligația respectării regulilor canonice, tradiția. Nu au fost examinate repercusiunile contractului de muncă asupra relației angajat-angajator, nici reglementările internaționale privitoare la drepturile. Ca urmare, instanța internă nu a avut în vedere asigurarea echilibrului dintre interesele aflate în conflict, solidară cu aplicarea principiului proporționalității. Chiar dacă un angajator poate impune reguli de loialitate și relevanță etică asupra angajaților, el nu poate merge până la a nega în totalitate interesele ultimilor.

Opinia disidentă a judecătoarelor Ineta Ziemele și Nona Tsotsoria a subliniat rolul statutului de a fi un organizator neutru și imparțial în raport cu exercițiul diverselor religii și credințe, contribuind astfel la asigurarea ordinii publice, păcii religioase și toleranței – de primă relevanță în acest sens fiind cauza *Leyla Şahin c. Turcia*⁴. Instanțele naționale s-ar afla într-o poziție mai bună să evalueze echilibrul dintre autonomia bisericii și a membrilor săi, de o parte, și protecția altor drepturi fundamentale precum libertatea de asociere sindicală, pe de alta.

² Această afirmație, care face abstracție de legislația românească și Statutul BOR, pare să încerce stigmatizarea inițiatorilor sindicatului prin interpretarea lor ca o sectă disidentă în cadrul BOR.

³ Strasbourg Consortium: Freedom of Conscience and Religion at the European Court of Human Rights, „Observations écrites en tierce intervention. Présentées dans l’affaire no. 2330/09, *S.P. contre la Roumanie*, introduites le 30 décembre 2008 et communiquées le 8 avril 2010” (http://eclj.org/pdf/Observations-ECLJ-S-P-c-Roumanie_20101207.pdf).

⁴ *Leyla Şahin c. Turcia* [GC], no. 44774/98, § 107, CEDH 2005 XI.

III. Receptarea hotărârii CEDO în țară

Problematică, dar nu neapărat surprinzătoare, au fost comentariile din țară la decizia Secției a III-a. În comunicatul său de după luarea hotărârii CEDO, Patriarhia Bisericii Ortodoxe Române și-a susținut din nou cauza⁵. Dincolo de argumentele trimise anterior judecătorilor Curții, Biroul de Presă al Patriarhiei a pus în discuție însăși instituția, și a făcut-o cu un aer ireverențios. Patriarhia Română „a luat cunoștință cu uimire” de opinia CEDO, a vorbit despre „cunoaștere trunchiată”, „confuzie”, interpretare „total eronată” ș.a. Eventuala „adoptare finală a acestei hotărâri de către CEDO ar constitui *un atac direct* la organizarea constituțională și legală a cultelor din România și din statele membre ale Consiliului Europei” și „*un precedent inacceptabil* care subminează autonomia tuturor cultelor religioase din Europa (*s.n.*)”. Opinia judecătorilor europeni în diferite cauze a fost supusă și alteori unor critici, dar tratarea acesteia drept „un atac” și „inacceptabilă” constituie o atitudine pe care actorii sociali respectabili nu și-o permit.

Pentru a da mai multă greutate contestației sale, Patriarhia a mobilizat alte culte religioase în jurul poziției BOR. Declarația comună, în care Bisericii Ortodoxe Române i s-au alăturat 13 culte, a salutat recursul statului român la hotărârea CEDO⁶. Ar fi de notat implicarea contraproductivă a Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolică (BRUR) la critica adresată CEDO, căci respectabilitatea arătată Curții este esențială pentru propriul ei statut. Curtea de la Strasbourg rămâne astăzi una dintre puținele instanțe care, prin câteva hotărâri, susțin drepturile Bisericii Greco-Catolice aflată sub presiunea autorităților și a BOR⁷.

Mai puțin de așteptat a fost poziția militantă în favoarea poziției BOR a unor practicanți ai domeniului. EuroAvocatura.ro a oferit spațiu pentru comentariul lui Costel Gîlcă. În loc să-și circumscrie analiza la argumente, autorul l-a acuzat pe avocatul Mihail C. Barbu, autorul unui articol în favoarea hotărârii din cauza *Sindicatul „Păstorul cel Bun” c. România*, de confuzii grave și necunoașterea legislației în vigoare. Iată calificativul final: „Părerile personale nedocumentate nu au valoare juridică”⁸.

Gradul de respectabilitate profesională a juristului teolog Costel Gîlcă, director al Revistei de Drept Social, este măsurat de explicația domniei sale privind „greșeala jenantă” a CEDO.

⁵ „Hotărâre inadecvată la CEDO” [(<http://www.doxologia.ro/actualitate/patriarhia-romana/hotarare-inadecvatata-la-cedo>) - postat la 2 februarie 2012].

⁶ Cele 13 culte sunt: Episcopia Ortodoxă Sârbă de Timișoara, Biserica Romano-Catolică, Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, Arhiepiscopia Bisericii Armene, Biserica Ortodoxă Rusă de Rit Vechi din România, Biserica Reformată din România, Biserica Evanghelică C.A. din România, Biserica Evanghelică Lutherană din România, Biserica Unitariană din Transilvania, Biserica Creștină după Evanghelie din România - Uniunea Bisericilor Creștine după Evanghelie din România, Federația Comunităților Evreiești din România - Cultul mozaic și Cultul Musulman din România („Culte recunoscute din România iau partea Patriarhiei: CEDO nesocotește autonomia cultelor religioase”, România liberă, 26 aprilie 2012.).

⁷ A se vedea în acest sens *Gabriel Andreescu*, The Romanian Church United with Rome (Greek-Catholic) under Pressure: The ROC'S Bad Behaviour as Good Politics, *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, vol. 11, no. 32 (Summer) 2012.

⁸ *Costel Gîlcă*, Preoții nu au drept să se sindicalizeze. Răspunsul unui autor, EuroAvocatura.ro [(http://www.euroavocatura.ro/articole/1239/Preotii_nu_au_drept_sa_se_sindicalizeze_Raspunsul_unui_autor) - postat 21 februarie 2012].

Hotărârea acesteia din 31 ianuarie 2012 ar fi inadmisibilă, întrucât „din perspectiva jurisprudenței” Curții Europene a Drepturilor Omului, „încalcă Canonul [sic!] 34 Apostolic”⁹.

Pe site-ul (www.juridice.ro), unde apar curent analize ale jurisprudenței CEDO, în general cu distanța cerută de actul profesionist, Andreea Popescu anunță hotărârea CEDO în cazul *Sindicatul „Păstorul cel Bun” c. România* în următorii termeni: „Această hotărâre este dovada unui ignoranțe totale față de ceea ce este biserica și preoția și incompatibilitatea acestora cu libertatea sindicală”. Autoarea comentariului, avocata Andreea Popescu, condamnă Curtea pentru a fi „secularizat” prin hotărârea ei biserica sub două aspecte: instituțional, căci ar ignora „cu desăvârșire dubla natura a acesteia (divină și umană)”, cât și dogmatic, preoții fiind tratați ca simplii angajați care se pot organiza în sindicate: „Ori [sic!] Biserica este Viața lui Cristos în oameni, aceștia făcând parte din biserică. Biserica, ca și Cristos, fondatorul ei, este divină și umană. Divină, pentru că viața bisericii este una de cunoaștere și iubire a lui Dumnezeu care este Viața însăși. Umană, pentru că ea e compusă din oameni care au o natură umană. Biserica este continuatoarea tainelor lui Cristos. [...] Preoția nu este o meserie, o profesie, ci un har primit în mod irevocabil la care preotul a consimțit în mod liber. Ea nu este un contract sau o funcție, ci o vocație. Preotul este un slujitor al lui Dumnezeu”¹⁰.

De remarcat părăsirea completă a teritoriului dreptului și înlocuirea discursului specializării relevante pentru cauză cu unul teologic fără relevanță juridică – sau cel mult, în sensul de a exprima poziția unei părți. Subminarea responsabilității profesionale din chiar interiorul comunității de drept în situații în care intervine BOR nu este un fenomen rar. Amintim un singur alt caz, al judecătorului Lucian Dumitru Popescu din București, care după ce asumase statutul de „judecător creștin” declarase cu privire în tragicul caz Tanacu: „...chiar și din unghiul legii lumești, arestarea preventivă a preotului și călugărițelor este cu totul inadecvată”¹¹.

În tot acest context sunt de distins argumentele avocatului Mihail Barbu în susținerea hotărârii CEDO între care: „Statul român nu poate crea posibilitatea desfășurării unor activități remunerate în afara principiilor impuse de legislația muncii, pentru că în acest fel ar discrimina celelalte categorii de salariați”; „CEDO... nu poate lipsi raporturile de muncă... de efectele legale, printre care și dreptul angajaților de a se sindicaliza”; „cultele trebuie să-și însușească limitele acțiunilor lor, înțelegând că nu au putere discreționară asupra celor care își asumă să-și slujească semenii ca preoți”; „hotărârea CEDO... atrage atenția că și preoții sunt deținători de drepturi fundamentale și că pot exercita aceste drepturi”¹².

⁹ Costel Gilcă, Grava eroare a CEDO în stabilirea situației de fapt în cauza *Păstorul cel bun v. România*, EuroAvocatura.ro (http://www.euroavocatura.ro/articole/1229/Grava_eroare_a_CEDO_in_stabilirea_situatiei_de_fapt_in_cauza_Pastorul_cel_bun_v_Romania).

¹⁰ Andreea Popescu, CEDO condamnă România pentru că a respectat autonomia bisericii (<http://www.juridice.ro/185111/cedo-condamna-romania-pentru-ca-a-respectat-autonomia-bisericii.html>), postat la 31 ianuarie 2012.

¹¹ Lucian Dumitru Popescu, Un judecător creștin despre cazul *Tanacu* (<http://www.nistea.com/dosare-ortodoxe/manastirea-tanacu-preotul-daniel/cazul-tanacu-judecator-crestin.htm>) - accesat la 1 mai 2012].

¹² Mihail C. Barbu, Preoții ortodocși se pot sindicaliza. Răspuns la critici inadecvate (<http://www.juridice.ro/186938/preotii-ortodocsi-se-pot-sindicaliza-raspuns-la-critici-inadecvate.html>) - 13 februarie 2012).

IV. Tema autonomiei bisericilor

Importanța cauzei *Sindicatul „Păstorul cel Bun” c. România* rezidă în mare măsură în ocazia dată aprofundării principiului autonomiei comunităților religioase prin raportare la perspectiva drepturilor omului – în particular la exigențele libertății de sindicalizare –, ca sistem unitar și universal, respectiv european. Este de reținut că „autonomia comunităților religioase” a fost argumentul repetat insistent de toți actorii care au contestat în fața instanței de la Strasbourg înființarea sindicatului. Mitropolia Olteniei a cerut limitarea exercițiului libertății de asociere în numele principiului autonomiei cultelor, guvernul a amintit că autonomia comunităților religioase este indispensabilă pluralismului într-o societate democratică și a vorbit chiar despre un principiu al „*primordialității* autonomiei comunităților religioase” (§49 - *s.n.*), organizația European Centre for Law and Justice a notat la rândul său că această cauză pune în discuție limitarea libertății sindicale ca și consecință a principiului autonomiei instituționale, legitimând restrângerea prin interpretarea autonomiei comunităților religioase ca esență a libertății de gândire, credință și religie.

Mobilizați de către Strasbourg Consortium: Freedom of Conscience and Religion, un număr de 32 de parlamentari europeni au semnat la 28 iunie 2012 documentul „Autonomia bisericilor și comunităților religioase”¹³. Luând ca punct de plecare principiul că existența autonomă a bisericilor și comunităților religioase este indispensabilă pentru pluralismul unei societăți democratice, parlamentarii au „reafirmat importanța dreptului la libertatea de religie a bisericilor și comunităților religioase care implică respectarea următoarelor principii: distincția dintre stat și biserică, autonomia instituțională și doctrinală a bisericilor și comunităților religioase, neutralitatea și imparțialitatea statului în domeniul religios”. Ca urmare, semnatarii comunicatului și-au exprimat preocuparea față de decizia Secției a III-a a CEDO în cauza

Sindicatul „Pastorul cel Bun” c. România care, susțin ei, ar fi neconformă cu jurisprudența Curții și ar avea consecințe largi¹⁴.

Susținătorii bisericii în confruntarea cu libertatea sindicală au invocat în favoarea importanței autonomiei comunităților religioase opinia Marii Camere exprimată în anul 2000 în cauza *Hassan și Tchaouch c. Bulgaria*: „dreptul fidelilor la libertatea de religie presupune că o comunitate poate funcționa liniștit, fără ingerințe din partea statului. Într-adevăr, autonomia comunităților religioase este indispensabilă pluralismului într-o societate

¹³ În document: „The autonomy of churches and religious communities”.

¹⁴ Este interesantă lista semntarilor, în cea mai mare parte membri ai Grupului Partidelor Populare și din țări cu biserici puternice: Volontè Luca, Italy, Agramunt Pedro, Spain, Davies David, United Kingdom, Dobbin Jim, United Kingdom, Dundee Alexander, United Kingdom, Farina Renato, Italy, Frunda György, Romania, Fusu Corina, Republic Of Moldova, Ghilechi Valeriu, Halicki Andrzej, Poland, Jantuan Stella, Kalmár Ferenc, Hungary, Kandelaki Giorgi, Georgia, Yriakides Stella, Cyprus, Marczułajtis-Walczak Jagna, Poland, Nykiel Mirosława, Poland, Oscarsson Mikael, Sweden, Palihovici Liliana, Republic Of Moldova, Pintado Ángel, Spain, Plotnikov Oleksiy, Ukraine, Postanjyan Zaruhi, Armenia, Preda Cezar Florin, Romania, Quintanilla Carmen, Spain, Radulović-Šćepanović Valentina, Montenegro, Radziszewska Elżbieta, Poland, Rudd Amber, United Kingdom, Sanín Luz Elena, Spain, Santini Giacomo, Italy, Shershun Mykola, Ukraine, Stavrositu Maria, Romania, Taktakishvili Chiora, Georgia, Vejkey Imre, Hungary (<http://www.strasbourgconsortium.org/document.php?DocumentID=5928>).

democratică și reprezintă esența protecției oferite prin art. 9. Ea este de interes direct nu doar pentru organizația comunității ca atare, dar și pentru posibilitatea ansamblului membrilor activi de a se bucura de dreptul la libertatea de religie. Dacă organizarea vieții comunității nu ar fi protejată de art. 9, atunci toate celelalte aspecte ale libertății de religie a persoanei ar deveni vulnerabile”¹⁵. Secția a III-a a CEDO a făcut la rândul ei referire la cauza *Hassan și Tchaouch c. Bulgaria* în comentariul privind invocarea autonomiei comunităților religioase de către statul român.

Câteva observații referitoare la binomul autonomia organizațiilor religioase – autonomia comunităților religioase. Ea este similară cu binomul suveranitatea statelor – autodeterminarea popoarelor. Autonomia organizațiilor are ca fundament autonomia comunităților, așa cum suveranitatea statelor se legitimează prin autodeterminarea popoarelor. Totuși, în fața Curții Europene a Drepturilor Omului ajung organizațiile, nu comunitățile. Primele depun plângeri, tot ele exprimă interese nemijlocit. Ca urmare, în sistemul de protecție asigurat de CEDO relevanță directă are tema existenței, sau nu, a unei „libertăți de religie instituțională”? Printre autorii care s-au ocupat de subiect, Jean-Pierre Schouppe a dat un răspuns negativ: evoluțiile ratificate prin decizii ale Curții Europene nu permit încă instituirea unui astfel de drept de natură colectivă¹⁶. Conceptul implică luarea în considerare a aspectelor individuale, colective și instituționale ale libertății religioase¹⁷. Dimensiunea colectivă a libertății de religie face legătura cu noțiunea autonomiei instituționale. Ea acoperă dreptul la personalitatea juridică a grupărilor unite printr-o credință, dreptul lor de a organiza reuniuni și a ridica un loc de cult, de a adresa plângeri tribunalelor și de a avea o protecție juridică, în particular, de a se bucura de un recurs efectiv, de a-și asigura astfel bunurile și mai general, de a se proteja față de discriminări în raport cu alte culte religioase. Principiul autonomiei organizaționale (instituționale) implică libera practicare a ritualurilor, dreptul de a numi conducerea instituțiilor religioase și a preoților, libera exercitare de către cler a funcțiilor spirituale, incluzând impunerea disciplinei confesionale în interiorul comunităților, cu corolarul dreptului de a sancționa preoții¹⁸.

¹⁵ *Hassan et Tchaouch c. Bulgaria* [GC], no 30985/96, § 78, CEDH 2000-XI.

¹⁶ A se vedea titlul de paragraf „Vers un concept de liberté de religion institutionelle?” din studiul lui *Jean-Pierre Schouppe*, *L’éclosion de la liberté de religion dans la jurisprudence de la Cour européenne des Droits de l’Homme*, *Bulletin d’information sur les droits de l’homme*, Strasbourg, 18 mars 2004, p. 16-18.

¹⁷ În terminologia lui Gay Moon și Robin Allen QC, art. 9 al CEDO privește un „drept absolut”, un „drept calificat” și un „drept colectiv” (*Gay Moon, Robin Allen QC*, *Substantive Rights and Equal Treatment in Respect of Religion and Belief: Towards a Better Understanding of the Rights, and Their Implications*, *European Human Rights Law Review*, vol. 2000, no. 6, 2000, p. 580-602). În legătură cu folosirea sintagmei „drept colectiv” în acest context, vezi distincția lui Corneliu-Liviu Popescu între trei teme distincte ale drepturilor colective: a caracteristicilor drepturilor omului care pun accentul pe dimensiunea lor socială; a drepturilor omului care presupun un cadru instituțional; a „drepturilor colectivității” (*Corneliu-Liviu Popescu*, *Considerații teoretice privind conceptul de drepturi colective ale minorităților naționale*, în *Revista de Drept Public*, nr. 1/1995, p. 101-108).

¹⁸ A se vedea mai pe larg în *Gabriel Andreescu*, *Ocuparea spațiului secular. Libertatea de conștiință versus limitele „libertății de religie instituționale”*, în *Revista Română de Drepturile Omului*, nr. 29, 2005, p. 4-14.

Toate aceste atribute ale dimensiunii colective a libertății de religie, sintetizate prin noțiunea autonomiei instituționale, protejate de art. 9 al Convenției europene a drepturilor omului, au fost recunoscute în mai multe decizii ale CEDO. Ele circumscriu un anumit sens al „autonomiei instituționale”, care nu poate fi lărgit indefinit conform interesului unei organizații sau alteia. Ele nu acoperă un drept general privind interzicerea libertății de sindicalizare a angajaților, preoți sau nu, ai organizațiilor religioase. Dimensiunea colectivă a libertății de religie este integrată în sistemul de protecție al Convenției europene atunci când concură la afirmarea drepturilor individuale, nu când se opune acestora¹⁹.

Mai general, dreptul internațional actual nu permite supunerea drepturilor individuale principiului autonomiei comunităților, fie acestea religioase sau nu. Să revenim la analogia dintre suveranitatea statelor și autonomia instituțională a comunităților religioase²⁰. Chiar și suveranitatea nu este absolută. Prin ea subînțelegem un număr de competențe *compatibile cu dreptul internațional*, iar dreptul internațional are ca unul dintre principiile fundamentale respectarea drepturilor omului. Documentul de la Copenhaga (CSCE, 1990) enunță pentru prima oară explicit această idee: „statele își vor respecta dreptul reciproc de a-și alege și dezvolta liber, în conformitate cu standardele internaționale de drepturile omului, sistemele politice, sociale, economice și culturale. În exercitarea acestui drept, ele se vor asigura că legile, reglementările, practicile și politica lor sunt conforme cu obligațiile derivând din dreptul internațional... (s.n.)”²¹.

Noțiunea autonomiei comunităților se regăsește în variate contexte, precum în cazul autonomiilor teritoriale și culturale, ale căror beneficiari sunt populații circumscrise teritorial ori identitar. Și într-un caz, și în celălalt, autonomiile comunităților definesc un număr de competențe gestionate de „instituțiile autonomiilor”. Diferitele variante de autonomii teritoriale și culturale adoptate în țările Consiliului Europei duc deseori la reconfigurări ale drepturilor – la angajare, spre exemplu. Dar restricțiile vizează protecția membrilor unor grupuri vulnerabile și sunt în acest sens măsuri necesare întăririi drepturilor persoanelor și grupurilor; nu în favoarea instituțiilor. Regulile după care se conduc autonomiile trebuie să fie compatibile cu valorile și drepturile protejate constituțional, între care nu poate lipsi respectarea drepturilor și libertăților fundamentale.

Constituția României folosește de 10 ori cuvântul „autonomie”. Recunoaște și garantează autonomia cultelor, autonomia serviciilor publice de radio și de televiziune și autonomia universitară²². Art. 73 alin. (3) o stabilește că prin lege organică se reglementează „regimul general privind autonomia locală”, iar art. 121 alin. (1) invocă încă o dată „autonomia locală”. Art. 116 alin. (2), art. 117 alin. (3) și art. 121 alin. (2) se referă la „autorități administrative autonome”. Art. 120 alin. (1) vorbește despre „principiul autonomiei locale”. Art. 136 alin. (4)

¹⁹ A se vedea mai pe larg discuția privind convergența ori divergența drepturilor individuale și colective în *Gabriel Andreescu*, Argumentele noii ofensive oficiale împotriva drepturilor colective, în *Noua Revistă de Drepturile Omului* nr. 3/2008, p. 24-41.

²⁰ Ultima privește spre suveranitate ca spre un statut asimptotic, căci suveranitatea este asociată noțiunii de independență, mai puternică decât autonomia.

²¹ *Gabriel Andreescu*, Națiuni și minorități, Ed. Polirom, Iași, 2004, p. 32-33.

²² Art. 29 alin. (5) enunță: „Culte religioase sunt autonome față de stat...”; art. 31 alin. (5): „Serviciile publice de radio și de televiziune sunt autonome”; art. 32 alin. (6): „Autonomia universitară este garantată”.

numește „regiile autonome”. Nu există după cunoștința noastră nici un caz în care serviciile publice de radio și de televiziune, universitățile, autoritățile administrative autonome ori regiile autonome să invoce primatul autonomiei lor în raport cu exercițiul drepturilor și libertăților fundamentale. Ca și autonomia cultelor, atașată exercițiului libertății de religie, și celelalte două forme de autonomie sunt solidare cu exercitarea unor drepturi: autonomia serviciilor publice de radio și de televiziune gestionează exercițiul libertății de exprimare (garantat de art. 10 al Convenției europene), iar autonomia universitară se asociază dreptului la învățătură (art. 2 din Protocolul 1 la Convenția europeană).

Am descris pe scurt acest context pentru a sublinia cât de lipsită de fundament este acordarea unui primat autonomiei comunităților și organizațiilor reprezentative în raport cu drepturile și libertățile fundamentale și legitimarea *pe această bază* a restrângerii exercițiului lor. Principiul autonomiei poate fi luat ca argument în favoarea restricționării unor drepturi doar în măsura în care el însuși participă la construcția unui drept și este deci chemat să-i întărească acestuia ponderea în relația sa cu drepturi concurente. Autonomia oferă un argument auxiliar, și nu unul dominant, în analiza echilibrului de drepturi și de interese.

V. Bisericile ca instituții mercantile și de putere

Ideea anterioară, că autonomia organizațiilor și comunităților religioase are statutul unui principiu care asistă, și nu domină, tema echilibrului între drepturi și între interese are nevoie de contextualizare. Ea pleacă de la o înțelegere weberiană asupra naturii bisericilor, de a fi o asociere hierocratică ce monopolizează mijloacele prin care credincioșii obțin salvarea și simultan, o organizație teritorială și parohială²³. Sub acest ultim aspect, ele reprezintă „un grup corporativ de interese”²⁴. Modernitatea nu a făcut decât să întărească fațetele acestei dihotomii. A face astăzi abstracție de dubla natură a bisericilor înseamnă a întoarce spatele sensului cel mai profund al statului modern, de a fi expresia unei comunități politice capabile să-și definească propriile sale reguli.

Distincția asociere hierocratică – grup corporativ atinge miezul conexiunii dintre autonomia organizațiilor și comunităților religioase și libertatea protejată de art. 9 al Convenției europene. Am invocat enunțul din cauza *Hassan și Tchaouch c. Bulgaria* care interpretează autonomia comunității religioase drept expresie a intereselor organizației ca atare, dar și prin rolul de a asigura pentru membrii activi condițiile necesare pentru exercitarea libertății garantată de art. 9. Aceste condiții, și ele amintite, sunt libera practicare a ritualurilor, dreptul de a numi conducerea instituțiilor religioase și a preoților, libera exercitare de către cler a funcțiilor spirituale, incluzând impunerea disciplinei profesionale în interiorul comunităților, ca și dreptul organizațiilor religioase de a căpăta personalitate juridică, cu amplele consecințe ale acestei capabilități. Drepturile enumerate exprimă exercițiul colectiv al libertății de gândire, conștiință și religie și acoperă *dimensiunea hierocratică* a bisericilor. Prin hotărârile ei, CEDO a asigurat exprimarea acestui aspect al vieții bisericești. Nu există însă nici un motiv ca structurile Consiliului Europei să cedeze în fața celorlalte interese, corporatiste, ale organizațiilor religioase.

²³ Max Weber, *Basic Concepts of Sociology*, California Press, New York, 1963.

²⁴ Constantin Iordachi, *Ortodocși împotriva greco-catolicilor: De la competiție pentru resurse la redefinirea identității naționale*, *Sfera Politicii* nr. 82, septembrie 2000, p. 15-20.

Interesele corporatiste ale organizațiilor sunt vaste și într-o continuă ofensivă. Ele vizează cucerirea unor poziții de putere în stat și maximizarea resurselor materiale. În țările cu puternice biserici ortodoxe putem vorbi astăzi despre o mezalianță stat-biserică *de facto*. Procese asemănătoare se derulează în Serbia, în Federația Rusă și România. Biserica Ortodoxă Sârbă (BOS) a conlucrat cu statul pentru împiedicarea Bisericii Ortodoxe Române să asigure asistența religioasă credincioșilor români din Serbia. Biserica Ortodoxă Rusă a cerut condamnări aspre pentru trei membre ale grupului Pussy Riot care au scandat într-o biserică cuvinte acuzatoare împotriva președintelui Putin – deși manifestarea lor era una simetrică celei a preoților ruși care folosesc amvonul pentru declarații politice pro-Putin²⁵. În România, puterea BOR a atins dimensiuni teocratice, acoperind preluarea unor competențe publice²⁶ sau mercantile. Slujitorii de cult sunt astăzi una dintre categoriile cele mai prospere, iar Biserica Ortodoxă Română, cel mai bogat proprietar privat din România, participând la împărțirea bugetului și a sferelor de autoritate alături de instituții specifice vieții publice.

În raport cu dimensiunea de putere și mercantilă, convergențele dogmatice își pierd relevanța – cum am amintit în contenciosul BOS-BOR sau *Mitropolia Basarabiei c. Mitropolia Moldovei* – și la fel divergențele. Campania împotriva deciziei CEDO în cauza *Lautsi c. Italia* a reunit bisericile ortodoxe și catolice²⁷. Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică a fost gata să se solidarizeze cu critica adusă de BOR hotărârii CEDO din 31 ianuarie 2012, deși Biserica Ortodoxă duce de peste o sută de ani o politică de anihilare a greco-catolicismului în fața căreia Curtea de la Strasbourg îi este unul din rarii aliați. În condițiile în care clericii ortodocși sunt pedepsiți dacă se **împărtășesc euharistic cu o altă Biserică creștină, organizațiile catolice și ortodoxe s-au alăturat campaniei anti-avort din ultimii ani**²⁸.

Cooperarea internațională a bisericilor împotriva drepturilor omului a atins un prag de negândit acum 20 de ani. Biserica Ortodoxă Rusă, aliat major al statului rus în limitarea prezenței organizațiilor religioase occidentale din țară, a folosit contactele cu organizațiile pro-life din Statele Unite pentru a întări campania pro-life din Federație²⁹. Recent, patriarhul Bisericii Ortodoxe Ruse, Kiril, și monseniorul catolic Jozef Michalik au semnat la Varșovia un apel la reconciliere și combatere, împreună, a avortului, eutanasiei, căsătoriilor homosexuale³⁰. Sunt interesante conivențele între ierarhii bisericilor creștine și liderii religioși musulmani în fața a ce confesiunile numesc „pericolul secularizării”.

²⁵ Julia Ioffe, Pussy Riot v. Putin: A Front Row Seat at a Russian Dark Comedy, The New Republic, August 6, 2012.

²⁶ Cazul jurământelor religioase, Legea clerului militar, Protocolul dintre Ministerul de Justiție și BOR în domeniul asistenței religioase, Protocolul Guvern-BOR pentru ajutorarea persoanelor defavorizate, Protocolul dintre Patriarhia Română și Ministerul Sănătății Publice, Legea parteneriatului dintre stat și culte în domeniul asistenței sociale.

²⁷ Gabriel Andreescu, Liviu Andreescu, The European Court of Human Rights' Lautsi Decision: Context, Contents, Consequences, Journal for the Study of Religions and Ideologies, Vol. 9, No. 26, (Summer) 2010, p. 47-74.

²⁸ Gabriel Andreescu, Proiectul de lege privind traumatizarea pe viață a femeilor care solicită întreruperea sarcinii, în Noua Revistă de Drepturile Omului nr. 1/2012, p. 28-51.

²⁹ „Russia's Pro-Life Movement” (<http://www.worldcongress.ru/en/russias-pro-life>) (accesat la 29 aprilie 2012).

³⁰ „Benedict al XVI-lea salutată vizita lui Kirill în Polonia”, Karadeniz Press [(<http://karadenizpress.ro/kara/tag/josef-michalik/>) - postat 20 august 2012].

Într-un astfel de context, Convenția europeană a drepturilor omului și Curtea Europeană a Drepturilor Omului sunt o importanță redusă a protecției drepturilor și libertăților ființei umane pe Continent. Rezistența acestui sistem în fața presiunii organizațiilor religioase, în mare parte ostile drepturilor omului așa cum sunt ele codificate și înțelese astăzi în sistemul Consiliului Europei impune separarea a ceea ce reprezintă manifestări ale libertății de religie în activitatea organizațiilor religioase și ceea ce constituie manifestări ale intereselor lor de putere și mercantile. Cauza *Sindicatul „Păstorul cel Bun” c. România* poate fi considerată o referință pentru felul în care CEDO distinge între cele două dimensiuni.

VI. Observații finale. Concluzii

Tribunalul Craiova a refuzat înscrierea sindicatului folosind argumente exclusiv religioase. Guvernul român a preluat această optică și a întărit-o susținând explicit în fața Curții de la Strasbourg „primordialitatea” autonomiei comunităților religioase și motivând refuzul de a ține cont de libertatea de a înființa sindicate prin necesitatea „de a proteja Biserica Ortodoxă Română” (§45). Astfel, două puteri ale statului susțin ideea că în societatea românească, grupările religioase ies de sub principiul domniei legii, putând introduce propria lor ordine comunitară și propria lor judecată asupra drepturilor și libertăților fundamentale. În raport cu o astfel de mentalitate, hotărârea Secției a III-a a Curții Europene a Drepturilor Omului în cauza *Sindicatul „Păstorul cel Bun” c. România* are rolul de a trezi statul român la realitate.

Surprinzător totuși, în argumentarea ei, Secția a III-a a făcut și următorul comentariu: „Curtea înțelege contextul special al speței, mai ales al locului pe care îl ocupă religia creștin-ortodoxă în istoria și în tradiția statului pârât” (§84). Deși mai departe judecătorii majoritari asumă că acest context, el singur, nu poate justifica necesitatea ingerinței în exercițiul libertății sindicale, simțim nevoia să amendăm enunțul de mai sus. Într-adevăr există un rol al tradiției ortodoxe în istoria și în prezentul statului român, iar acesta se reflectă pe plan formal prin acordarea BOR (și mai multor biserici) a unui statut superior în raport cu alte forme de organizare și manifestare religioasă. Doar că, „Stratificarea organizațiilor religioase reprezintă o amenințare la adresa libertăților recunoscute astăzi în societățile europene democratice ca libertăți fundamentale”³¹.

În alți termeni, acordarea unor privilegii confesionale pune în pericol ansamblul exercițiului democratic. Cu atât mai mult, existența unei religii de stat, a unei biserici naționale sau recunoașterea unor culte privilegiate în raport cu alte asocieri religioase sporește necesitatea veghii asupra drepturilor și libertăților fundamentale. Pentru Curtea Europeană a Drepturilor Omului este relevantă analiza făcută de Comitetul pentru Drepturile Omului art. 18 al Pactului internațional privind drepturile civile și politice, ideea că existența cultelor

³¹ Carolyn Wah, în Peter G. Danchin, Elisabeth A. Cole (eds.), *Protecting the Human Rights of Religious Minorities in Eastern Europe: Human Rights Law, Theory and Practice*, Columbia University Press, New York, 2002, „European Parliamentary Enquete Commissions: Justification of a Two-Tiered System of Religious Freedoms”, 382.

privilegiate „nu trebuie să afecteze nici unul dintre drepturile garantate de Pact ... și nici să ducă la vreo discriminare a aderenților unor alte religii ori agnostici”³².

Asumarea acestei judecăți a Comitetului pentru Drepturile Omului reprezintă o miză pentru Marea Cameră în cauza *Sindicatul „Păstorul cel Bun” c. România*. A face din autonomia bisericilor criteriul „primordial”, așa cum i se cere Marii Camere, înseamnă a interpreta Convenția europeană a drepturilor omului pe linia unor organizații și state care militează activ împotriva drepturilor și libertăților ființei umane, cum sunt acestea înțelese în cadrul Consiliului Europei la capătul unei evoluții de 60 de ani.

³² *Tad Stahnke*, Equality and Religious Preferences: Theoretical, International and Religious Perspectives, în *Peter G. Danchin, Elisabeth A. Cole (eds.)*, op. cit., p. 102.